Ilona BĂDESCU
(Universitatea din Craiova)

Noțiunea „gură” de la latină la română – cu privire specială la *rōstrum*

Abstract: (The Notion „gură” from Latin to Romanian – with a Special look at *rostrum*) The sources of the popular Latin, but also the forms existing in the Romance languages, attest to the fact that, in their transition from the Latin to the Romance languages, at the vocabulary level, there were some quantitative changes, materialized in losses and acquisitions, or qualitatively, materialized in semantic changes. In this article, I followed the sequence of semantic transformations that the Latin *rōstrum* had suffered. A term with concrete significance at its origin, after a sinuous route, the Romanian word “rost” has received many meanings, gaining an important position within the current Romanian vocabulary.

Keywords: “rost”, lexicology, semantics, etimology

Rezumat: Izvoarele latinei populare, dar și formele prezente în limbile romanice, atestă faptul că, în trecerea de la latină la limbile romanice, la nivelul vocabularului au avut loc unele transformări de ordin cantitativ, concretizate în pierderi și achiziții, sau calitativ, prin modificări semantice. În articolul de față, am urmărit succesiunea transformărilor semantice pe care le-a suferit termenul latinesc *rōstrum*. Termen cu semnificaţii concrete la origine, după un traseu sinuos, *rost* a acumulat numeroase semnificaţii, ocupând o poziţie importantă în cadrul vocabularului românei actuale.

Cuvinte-cheie: „rost”, lexicologie, semantică, etimologie

Introducere

Izvoarele latinei populare, precum și formele prezente în limbile romanice, atestă faptul că la nivelul limbii latine vorbite s-a manifestat, pe de o parte, o tendință de simplificare și de regularizare a formelor, iar pe de altă parte, o tendință de reducere a dubletelor sinonimice și de ștergere a nuanțelor de sens (Sala 1998, 35). Unele transformări de ordin cantitativ, dar şi calitativ care s-au produs la nivelul vocabularului latinei populare şi care au continuat în limbile romanice pot fi identificate şi la nivelul microsistemului termenilor care denumesc noțiunea de „gura”.

Termenul folosit în latina clasică pentru a denumi „gura”, *ōs*, *ōris*, nu a fost moştenit în nicio limbă romanică. La dispariţia lui, încă din epoca latină, au contribui atât corpul fonetic redus, cât şi omonimia cu *ŏs* „os” după pierderea cantităţii vocalice (Tagliavini 1977, 177). Astfel, principiile puse în evidenţă de J. Gilliéron cu privire la „patologia şi terapeutica lingvistică” explică atât dispariţia, cât şi înlocuirea lui ōs în latina populară prin sinonimele familiare şi expresive.

Un sinonim familiar folosit în locul lui *ōs* a fost *bucca* „falcă” (la plural având şi sensul de „obraz”): *ventus cercius, cum loquare, buccam implet* (Cato *Orig*. 93, apud Väänänen 1981, 77), *durae buccae fuit* (Petr. 43, 4, apud Väänänen 1981, 77).

Un alt sinonim utilizat în vorbirea populară, *gula* „gâtlej, beregată”: *quin, quom it dormitum, follem opstringit ob gulam*. (Plt. Au. 302-303, apud DEL, s.v.), este cel

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

prin care în dacoromână (dar şi în meglenoromână şi istroromână) se denumeşte „gura” (Livescu 2003, 163).

Cu sensul „gură” s-a folosit, în vorbirea familiară, dar şi în opere satirice şi comice, şi *rōstrum*. Derivat al lui *rōdo*, *-ere* „a roade”, *rōstrum* a cunoscut o succesiune de transferuri semantice (Coteanu, Sala 1987, 52): iniţial a avut sensul de „cioc, plisc; bot”, mai apoi a denumit „pintenul corabiei în formă de cioc, din fier sau bronz, cu care se izbeau în proră sau în coastă corăbiile duşmane” sau diferite obiecte care aveau forma unui cioc („vârf încovoiat de cosor; vârf al fierului plugului; cioc de vas de luminat; opaiţ”) (DEL s.v., DL-R s.v.), pentru ca în final, probabil printr-o metaforizare răutăcioasă, să fie utilizat ca sinonim al lui ōs, ōris: *apud mensam plenam homini rostrum deliges* (Plaut. Men. 89, apud Väänänen 1981, 78), deşi unii autori precizează că nu trebuie folosit atunci când se vorbeşte despre om: *rostrum hominis dici non debere consuetudo praesumpsit* (Nonius, apud Densusianu, 1961, I, 132).

În articolul de faţă vom face o succintă prezentare a „drumului” parcurs de termenul *rostrum* din latina clasică până în dacoromâna actuală, punctând modificările semantice pe care le-a suferit pe toată durata „călătoriei” în timp şi spaţiu.

Rōstrum: de la latină la română

În limba română, *rōstrum* a avut o evoluţie particulară. Cu înţelesul originar, acela de „cioc”, îl regăsim încă la nivel popular: O păsărică apucă repede cu *rostul* ei cel lung. (S. Fl. Marian, apud DLR s.v.), dar, în textele noastre vechi, ca şi în cele moderne, este atestat şi cu sensul de „gură”:

> Atunce împlu-se de bucurie *rostul* nostru şi limba noastră de veselie. (PS, 273)
>
> Cum şi prorocul David au grăit: „Câtu e dulce grumazului mieu cuvintele tale, mai vârtos de miiarea *rostului* mieu!” Şi iară: Leagea rostului tău mai vârtos de de mii de aur şi de argint. (CM, 6/9-11)
>
> Derept aceaia, cu socotinţă cuvântul lu Dumnezeu ascultă, că easte scris că nu den pită numai viu va fi omul, ce de tot cuvântul ce iase den *rostul* lu Dumnezeu... (CM, 7/11-13)
>
> Cărţile iară ce se cheamă Scriptură Sfântă dentru *rostul* Domnului dzis şi grăit... (PO, 2r/7-9)
>
> Fericit bărbatul căruia nu va socoti Domnul păcatul, nice iaste în *rostul* lui vicleşug. (BB, 391)
>
> Sfînt *să fie rostul* tătâne-meu, că bine m-a învăţat. (Creangă, apud DLRC s.v.)
>
> Ah! ce frumoase vorbe din *rostul* lui răsar. (Coşbuc, apud DLRC s.v.)

Transferul semantic de la [+animal] la [+uman], pentru a denumi „gura”, folosind termeni care denumesc acelaşi organ anatomic la păsări sau animale, prin înnobilare semantică, constituie un fenomen obişnuit la nivelul limbii vorbite: îşi bagă botul/râtul

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

peste tot; *lasă pliscul!*; *dă cu clonţul*; *tacă-ţi clonţul!*; *ciocu mic*; îți umblă *flitu* etc.

Prin metonimie, *rost* a dezvoltat şi sensul de „facultatea de a vorbi, grai, glas”:

> Nece se află minciuri în *rrostul* lui. (CV, 75 v/1)

> Voise să vorbească ceva cu veselie, ș-acuma parcă-i amorțise *rostul* limbii. (Sadoveanu, apud DLRC s.v.)

şi apoi, prin abstractizare, pe cel de „limbă, vorbire, discurs”:

> Îi ascultam *rostul* greu și încâlcit. (Sadoveanu, apud DLR s.v.)

Acest transfer semantic este ilustrat şi de sintagma (*cu*) *rost*(*ul*) *de aur*, epitet dat Sfântului Ioan Gură-de-Aur, precum şi expresiile:

- *a avea rostul de aur* (*a avea gura de aur*), adică „a vorbi frumos”;
- *de-a rostul*; *a şti* (*a spune, a recita*) *ceva pe de rost* „a şti, a spune prin viu grai, din memorie”, adică pe cale orală, nu citind:

> Știam pe de rost nesărata plachie de sfaturi și de dojane ce mi se slujea de acasă cam la fiecare început de lună; sfaturi să purced cu bărbăție pe calea muncii... (MC, p. 10)

> Singurul lucru pe care îl știa pe de rost ... era istoria cu omorul și scrisoarea. (IMS, p. 54)

- *a învăța pe de rost* „a învăţa un text şi a-l reproduce întocmai”:

> *Învățasem pe de rost* aproape toate cuvintele normale, și-n fața mea era tot pîclă de nepătruns. (Sadoveanu, apud DLRC s.v.)

- *a lua* sau *a trage* (pe cineva) *la rost* „a reproșa, a certa, a mustra; a face observaţii verbale cuiva; a blama, a ocărî; a obliga (pe cineva) să răspundă de faptele sale; a-i cere socoteală”:

> După ce *l-a luat la rost* pe Mangia, Băluță a pus tunurile pe un coleg… (https://www.prosport.ro/)

De la acest sens al lui *rost* s-a format derivatul *a rosti* din aceeaşi sferă semantică cu *a spune*, *a zice*, *a vorbi*, *a glăsui*, *a pronunța*, *a articula*, *a expune*, *a ţine un discurs*, „dar cu particularităţi stilistice care îl îndepărtează de aceste sinonime” (Brâncuş 2004, 164):

> Nu poți *rosti* pe *î, ă, s, c ș*i alte vro câteva. (Negruzzi, apud DLRC s.v.)

> Sunetul vorbelor lui, *rostite* tare și fără voie, îl înfiorau. (Vlahuță, apud DLRC s.v.)

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

Inima mea simțăște mai mult decît nu mi-i cu putință a rosti. (Kogălniceanu, apud DLRC s.v.)

Am auzit pe Delavrancea *rostindu-și* conferința lui despre «Poezia populară». (Sadoveanu, apud DLRC s.v.).

De la verbul *a rosti* s-a format substantivul *rostire*:

Cu „rumânii" pe moșii (cum le spunea țăranilor), cu negustorii și cu boierii, o limbă și *o rostire* așezate și neașteptate prin ton și cuvinte îi tălmăceau buna-credință și cumințenia.". (IMS, p. 86)

Cu o încărcătură semantică similară verbului, în multe situaţii, *rostire* este preferabil altor sinonime (Brâncuş 2004, 164), regăsindu-l astfel, ca subtitlu al volumului al II-lea din *Limba română* a lui Sextil Puşcariu, *Rostirea*, sau în sintagma *rostirea românească*, la Constantin Noica, ca să exemplificăm prin două dintre cele mai cunoscute întrebuinţări ale sale.

În timp, prin metaforizare, *rost* a avut o evoluţie semantică interesantă. Pornind de la sensul „deschizătură" a trecut în concretul material şi s-a specializat în terminologia ţesutului pentru a denumi „gura pânzei", adică „spaţiu între firele urzelii ridicate de iţe şi cele rămase jos, prin care se trece suveica cu firul de bătătură", dar şi „încrucişarea firelor de urzeală între iţe şi sulul dinapoi (menţinută cu doi fuscei), care formează un unghi cu vârf ascuţit" (MDA s.v.), în forma unui „cioc". Prin graiurile dacoromâne sudice, *rost* a fost atestat şi cu sensurile „distanţă, porţiune de urzeală (variind între doi şi cinci metri) luată ca unitate de măsură în ţesut", „parte a urzelii dintre iţe şi sulul dinapoi; natră", dar şi „fiecare dintre vergelele puse între firele de urzeală înfăşurate pe sulul dinapoi" ori „beţişor cu ajutorul căruia se leagă între ele capetele firelor rupte în natră" (DGDS s.v.). De la aceste sensuri, în terminologia industriei casnice au apărut expresiile *a porni rostul*, *a pune rostul*, *a face rost* (*pânzei*), substantivul *rostar* (reg.) „unealtă cu care se rostește pânza" precum şi verbele *a rosti*, *a rosta* şi *a rostui* care au sensul de „a începe ţesutul", iar într-o casă unde se lucrează la războiul de ţesut se face urarea *Să crească rostul mare!*.

Pornind de la accepţiunile de ordine, îndemânare şi precizie necesare „rostuirii pânzei", la nivel popular şi regional, cuvântul a dezvoltat unele sensuri legate şi de alte ocupaţii gospodăreşti: „partea unui obiect care taie, tăiş", „un fel de gură cu dinţi; dinţii fierăstrăului", precum şi derivate aparţinând aceleiaşi sfere semantice: *rostar* „unealta cu care se înclină dinţii fierăstrăului de o parte şi de alta a pânzei lui; dinţar"; la plural, *rostare* şi *rostori* „cuie mici, de care se servesc rotarii pentru a delimita curba roţii şi locul spiţelor"; *rostelnic* „numele unei unelte de tâmplărie" (DLR s.v.).

Un alt sens concret al lui *rost* care porneşte de la sensul de „rost al pânzei" şi care are la bază semul [+*deschizătură*], este acela de „spațiu îngust lăsat între două construcții alăturate sau între două părți ale unei construcții, pentru a permite mișcarea lor relativă sub acțiunea forțelor interioare sau a variațiilor de temperatură" (*rost de etanșare*, *rost de lucru*), de unde şi expresia *a pune* (un lucru) *în rost* „a pune (un lucru) la locul pe care

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

trebuie să-l aibă într-un mecanism, pentru ca mecanismul să poată funcţiona bine". Prin extensie, *rost* a ajuns să desemneze şi „crestătura făcută în piciorul de sus al prispei", sau, regional, „loc pe unde se trece; spărtură în gard", „uşorul de la uşă", dar şi „jgheabul săpat în lemn, pe care alunecă o ferăstruică, o uşă, un capac". În anumite zone, prin forma de plural, *rosturi*, sunt denumite „cele două orificii tăiate în cutia viorii". Prin specializare, termenul a căpătat şi sensul de „laturile formate din filele unei cărţi închise, pe unde se pune uneori aur, la legarea cărţilor" (DLR s.v.).

Pornind de la aceste sensuri, de la *rost* s-a creat derivatul verbal *a rostui* (cu varianta regională *a rosta*) care a fost bază de derivare pentru: *rostuială*, *rostuire*, *rostuit*, *rostuitor*, iniţial aparţinând aceleiaşi sfere semantice, pentru ca mai apoi, unele dintre ele, să se folosească numai cu sensul de „aranjament, ordine, rânduială":

> Între două cârciumi, luam o cafea ... și mai stam de vorbă cu fetele la un pahar, cât *rostuia* Pîrgu pentru Pașadia sau altcineva vreo întâlnire pentru a doua zi. (MC, p. 72)

> A doua zi, însă, când s-a trezit cu ciripitul vrăbiilor pe fereastra rămasă deschisă, totul în el era așezat ca de o mână ce-*a rostuit*. (IMS, p. 90)

> Era o întregire din urzeala însăși a temperamentelor lor, din cea mai adâncă *rostuire* a lucrurilor, pe care moarte venea să o strice. (IMS, p. 268)

> În casele bătrânești de pe Podul Mogoșoaiei se mutase Bubi cu Jurubița și totul *se rostuise* în alt fel (IMS, p. 270)

Din terminologia ţesutului, care presupune atât numeroase operaţii preliminare, cât şi îndemânare, migală, atenţie şi rigoare, *rost* a dezvoltat, prin abstractizare, numeroase sensuri (cf. Coteanu, Sala 1987, 52), mai întâi la nivel popular, pentru ca mai apoi să treacă şi în limbajul cult, desprinzându-se astfel de real şi devenind „egalul grecescului *logos*, care însemna şi cuvânt, şi raţiune, şi socoteală, şi raport, şi definiţie, şi rostul ultim al lumii" (Noica 1987, 20):

a. „bază rațională care justifică existența unui lucru sau realizarea unei acțiuni; sens, înțeles, tâlc; scop, menire, justificare, motivare; atribuție, rol, misiune, sarcină":

> O privi îndelung, se interesă de împărțeala ei în amănunțime... punându-mi o sumă de întrebări al căror *rost* nu-l pricepui... (MC, p. 156)

> Acum, de când se făcuse mai mare, înțelegea ce *rost* au vorbele de un anumit fel de glumă... (IMS, p. 46)

b. „mod de a-și organiza viața; stare, situație socială, materială, familială", iar prin extensie, „gospodărie".

> ...*să-i strice* bietei tot *rostul* .... (MC, p. 171)

> Trecuse dincolo de *rosturile* unei vieți obișnuite... (IMS, p. 135)

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

Tot ceea ce, de urât sau de frică, bietul om încercase, refugiindu-se lângă femei și liniștea lucrului lor, a fost scos la iveală ca singura lui înțelegere, ba, mai mult, ca *un rost de viață* (IMS, p. 50)

... erau îngrămădite o mulțime de lucruri, al căror *rost*, prin beznă, nu îl putea afla. (IMS, p. 64)

c. „mod, fel de organizare a unei activități; ordine după care se desfășoară o acțiune; plan de desfășurare, de executare a ceva”:

Făcură tot ce trebuia pentru *rostul căsătoriei lor.* (Ispirescu, apud DLR s.v.)

... erau îngrămădite o mulțime de lucruri, al căror *rost*, prin beznă, nu îl putea afla. (IMS, p. 64)

Aceste sensuri au fost nuanţate prin dezvoltarea a numeroase expresii şi locuţiuni care au ca element central termenul *rost*, cele mai multe dintre ele având o mare frecvenţă şi circulaţie, datorită încărcăturii lor expresive: *cu* (sau *fără*) *rost*; *n-are rost* „nu face”; *ce rost are?* a) „nu are nici o bază rațională”; b) „la ce folosește?, la ce bun? ”; *a-și avea rostul* a) „a fi îndreptățit”; b) „a avea o anumită destinație”, *a ști rostul vieții*; *a-și pierde rostul* „a deveni inutil”; *a (nu) ști rostul cuiva* „ a (nu) ști unde se află și cum își organizează cineva viața”; *a fi rost de ceva* „a întrevedea posibilitatea de a găsi ceva”; *a face rost de ceva* „a procura ceva (greu de obținut, de realizat)”; *om cu rost* „om aranjat în viață; gospodar”; *a-și face un rost în viață* „a se aranja”; *a nu-și afla rost* „a nu-și găsi locul, a nu-și găsi astâmpăr”; *a şti rostul casei*, *a ști de rostul bogăției* „a ști cîtă avere are, a cunoaște firul, capătul unei averi”:

Acum *dam eu de rost* plimbării ce se hotărâse să facem ... (MC, p. 169)

Nu-l mai văzuse de mult și începu să creadă că va fi foarte greu să afle ceva *cu rost* de la bătrânul acesta, frânt și maniac. (IMS, p. 87)

Ca orice îndrăgostit, Bubi căuta să vorbească despre Jurubița *cu sau fără rost*. (IMS, p. 122)

... prefăcuta ei durere de văduvă tânără și *fără rost*. (IMS, p. 123)

Fată săracă, se măritase cu Tudorică pentru ca *să aibă un rost în viață*. (IMS, p. 56)

... îmi făcea numaidecât *rost* de împrumut cu dobânzi sălbatice. (MC, p. 103)

Fără să spună vreun cuvânt, tulburat, palid, omul se învârtea prin casă, *nu-și găsea rostul*, având din când în când nevoie de a privi pe fereastră (IMS, p. 48)

La masă, fiecare își *vedea de rostul său*. (IMS, p. 76)

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

Concluzii

În concluzie, spre deosebire de alte idiomuri romanice, unde descendenţii lui *rōstrum* au păstrat sensuri apropiate de etimon, românescul *rost*, în urma unor transformări semantice de metaforizare şi de concretizare, în cele din urmă a fost „scos cu desăvârşire din orice angajare materială", „s-a desprins de real şi a devenit legea lui adâncă sau sensul ideal al realului" (Noica, 1987, 24).

După o „călătorie" care a început cu o înnobilare semantică, a continuat prin concretul material, pentru ca în final să capete sensuri abstracte pline de rafinament şi subtilitate, se poate spune că *rost* ocupă o poziţie importantă în cadrul vocabularului românesc contemporan bucurându-se de o frecventă utilizare în diferite registre ale limbii. În cele din urmă, putem afirma că o contribuţie în acest sens a avut-o şi dezvoltarea unui număr mare de derivate şi de sinonime, toate acestea fiind posibile datorită bogăţiei resurselor expresive de care dispun graiurile dacoromâne.

Bibliografie

Brâncuș, Grigore. 2004. *Istoria cuvintelor*. București: Editura Fundației *România de Mâine*.

Coteanu, Ion, Sala, Marius. 1987. *Etimologia și limba română. Principii – probleme*. București: Editura Academiei.

Densusianu, Ovid. 1961. *Istoria limbii române*. Vol. I. București: Editura Științifică.

Fischer, I. 1985. *Latina dunăreană*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Livescu, Michaela. 2003. *Locul limbii române între limbile romanice în perspectiva atlaselor lingvistice romanice. Terminologia părţilor capului*. Craiova: Editura Universitaria.

Noica, Constantin. 1987. *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. Bucureşti: Editura Eminescu.

Sala, Marius. 1998. *De la latină la română*, București: Editura Univers Enciclopedic.

Tagliavini, Carlo. 1977. *Originile limbilor neolatine*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Väänänen, Veikko. 1981. *Introduction au latin vulgaire*, Troisième édition revue et augmentée, Paris: Édition Klincksieck.

Dicționare

DEL - Ernout, A., Meillet, A. 1959. *Dictionnaire* étimologique *de la langue latine. Histoire des mots*, Quatrième édition revue, corrigée et augmentée d'un index. Paris: Librairie C. Klincksieck.

DLR - Academia Română. 2010. *Dicţionarul Limbii Române.* Ediţie anastatică. Bucureşti: Editura Academiei.

DL-R– Guţu, Gheorghe. 2003. *Dicţionar latin-român*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti: Editura Humanitas.

DLRC - Macrea, Dimitrie, Petrovici, Emil (coord.). 1955-1957. *Dicţionarul limbii române literare contemporane*. București: Editura Academiei.

MDA - Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan – Al. Rosetti. 2003. *Micul dicţionar Academic*. Vol. IV. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

DGDS – Marin, Maria (coord.). 2011. *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*. Vol. III. Bucureşti: Editura Academiei.

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)

Surse și acronime utilizate

BB - *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură, Bucureşti, 1688*. 1988. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

CM - Coresi. *Molitvenic*. 1998. In *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*. Ed. Vladimir Drîmba, Bucureşti: Editura Academiei.

CV - *Codicele Voroneţean*. 1981. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu. Bucureşti: Editura Minerva.

MC - Mateiu Caragiale. 1972. *Craii de Curtea-Veche*. Bucureşti: Editura Minerva.

IMS - Ion Marin Sadoveanu. 1994. *Sfârșit de veac în București*. Bucureşti: Editura GRAMAR.

PO - *Palia de la Orăştie*. *1581-1582.* 1968. Text-facsimile-indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti: Editura Academiei.

PS - *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele XVI şi XVII traduse din slavoneşte*. 1916. Ediţie critică de I.A. Candrea. Bucureşti: Atelierele SOCEC.

https://www.prosport.ro/

BDD-A31315
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:02 UTC)